

İQTİSADI MƏTNLƏRİN TƏRCÜMƏ XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Rəna Kərimova

Azərbaycan Universiteti, Bakı, Azərbaycan
e-mail: rena.karimova@au.edu.az

Xülasə. Məqalə ingilis dilində olan iqtisadi mətnlərin Azərbaycan dilinə tərcümə xüsusiyyətlərinə həsr olunmuşdur. Burada tərcüməçinin adekvat nəticə əldə etməsi üçün qarşıya çıxan əsas çətinliklər və onların həll üsulları araşdırılır.

Açar sözlər: iqtisadi mətn, peşəkar tərcümə, adekvatlıq, jargonizmlər.

FEATURES OF TRANSLATION OF ECONOMIC TEXTS

Rena Karimova

Azerbaijan University, Baku, Azerbaijan

Abstract. The article is devoted to the features of translation of economic texts in English into Azerbaijani. Here, the main difficulties faced by the translator to achieve an adequate result and their solutions are examined.

Keywords: economic text, professional translation, adequacy, jargonisms.

ОСОБЕННОСТИ ПЕРЕВОДА ЭКОНОМИЧЕСКИХ ТЕКСТОВ

Рена Каримова

Университет Азербайджан, Баку, Азербайджан

Резюме. Статья посвящена особенностям перевода экономических текстов с английского языка на азербайджанский язык. Здесь рассматриваются основные трудности, с которыми сталкивается переводчик для достижения адекватного результата, и пути их решения.

Ключевые слова: экономический текст, профессиональный перевод, адекватность, жаргонизмы.

1. Giriş

Müasir dünyada məhsul - pul əlaqələrinin sürətli inkişafı ilə əlaqədar olaraq, müxtəlif iqtisadi mətnlərin təcüməsinə tələb get-gedə artır. Bu həmçinin hər-hansı sənəd (faktura, bank hesabatı) və iqtisadi statistika, audit məlumatı, elmi nəşrlər, jurnal məqalələri və s.-in tərcüməsi də ola bilər. Məlumatın hansı oxucu dairəsinə yönləndirilməsindən asılı olaraq, tərcümədə istifadə edilən metodlar fərqlənir: "Mətnlərin fərqlənməsi və dil quruluşları, müəllifin müraciət etdiyi oxucu dairəsindən asılıdır. Əgər müəllif mütəxəssislərə (dərsləklərdə və ya xüsusi nəşrlərdə) müraciət edirsə, o zaman tərcümədə əsas olan predmet mənalарının dəqiq ötürülməsidir. Əgər o təyin edilən predmetlə (elmi kitablar, jurnallar) maraqlanan qeyri-professionallara müraciət edirsə, o zaman mətnin üslubi tərəfinə xüsusi diqqət yetirilməlidir. Tərcüməçi, adekvat tərcümə əldə etmək üçün həll etməli olduğu bir çox problemlərlə üzləşir. Buna müvafiq olaraq, V.N. Komissarov aşağıdakı izahı verir: "Adekvat tərcümə ona deyilir ki, həmin tərcümə, tərcümə prosesinin pragmatik məsələlərinin ekvivalentlik səviyyəsində əldə olunmasının maksimum dərəcədə mümkünlüyünü təmin edir və bu zaman normaların pozulmasına yol vermir, verilən mətnlərə olan janr-stilistika tələblərinə riayət edir və tərcüməni

şərti olaraq ictimaiyyətin qəbul etdiyi formada təqdim edir. Qeyri-ciddi istifadə zamanı “adekvat tərcümə” kommunikatorların və ya tərcümənin keyfiyyətini qiymətləndirən şəxslərin gözləntilərini doğruldan “yaxşı” tərcümədir” [3, s.233]. S.V. Qrinev - Qrineviç qeyd edir ki, tərcüməçi, məlumatı leksik, qrammatik və stilistik səviyyədə çatdırmaq üçün buna nail olmalıdır. Tez-tez o, məlumatın tərcümə dilində düzgün nümayişi məqsədilə müxtəlif növ transformasiyalara müraciət etmək üçün kontekstdə hər hansı bir boşluq buraxmalı olur. Bəzən əksinə olaraq “tərcüməçi, tərcümə dilində “boşluq” olduğunu və iki mesajın mənasının eyni olması üçün həmin boşluğun ekvivalent vasitələrlə doldurulmalı olduğunu qeyd edir” [4, s.10]. Tərcüməçinin qarşısında dayanan əsas tapşırıq, “digər dilin orijinalını dəqiq, bütöv saxlayıb, stilistik və ifadəedici xüsusiyyətlərini qoruyaraq ötürməkdir”. Tərcümənin “bütövlüyü” üçün formanın vahidliyini və onun yeni dil bazasında saxlanmasını anlamaq lazımdır. Əgər tərcümənin dəqiqlik kriteriyası müxtəlif dillərdə verilən məlumatın özəyi sayılırsa, o zaman yalnız bu məlumatı müxtəlif vasitələrlə çatdıran tərcümə bütöv (dolğun və adekvat) tərcümə sayıla bilər [5, s.29]. Buna görə, müxtəlif terminlərin, qısaltmaların, jarqonizmlərin, adekvat iqtisadi mövzularda olan mətnlərin digər spesifik növlərinin mənbə dildən tərcümə dilinə ötürülməsi üçün bunu da nəzərə almaq lazımdır. Jarqonizmlər-hər hansı bir jarqona aid olan söz və ya ifadədir. Jarqon (Fransızcadan tərcümədə “jargon”) - ümumişlək dildən spesifik leksikasını və stilistik vasitələrlə frazeoloji dövriyyəyə, ifadəli leksikanın istifadə edilməsi ilə seçilən sosial və ya professional qrupun söhbətidir. Hal-hazırda bizi, iqtisadi mətnlərdə rast gəlinən və eləcə də altqruplara bölünən professional jarqonizmlər maraqlandırır. Məsələn, birja jarqonu, mühasibat jarqonu, investisiya jarqonu və başqaları mövcuddur. Birja prosesindən söhbət gedən məqalələrdə, mətnlərdə birja jarqonu istifadə olunur. Buna məşhur birja terminləri misal ola bilər: bull (yüksəliş üçün oynayan birja spekulatoru) və bear (eniş üçün oynayan birja spekulatoru). Verilən jarqonizmlər semantik cəhətdən inkişaf edə bilər, yeni təhsil xidmət edə bilər; məsələn, a gold bull, a bullish case; bear market, bear raid, bear run [4, s.54]. Verilən misallardan da göründüyü kimi, professional jarqonizmlər təbii olaraq ifadə fərqi ki, bu da onları terminlərdən fərqləndirir. Jarqonizmlərin işlənməsi və tərcüməsinə aid daha bir neçə nümunə göstərək. «QE, in fact, is widely credited for preventing the Great Recession from becoming a second Great Depression. For roughly five years now, the US Federal Reserve Bank has maintained a policy of “easy money” (i.e. hyper - low interest rates) and pumped this credit-producing currency into the world economy at the rate of \$85 billion a month». Bu halda easy money birləşməsinə “aşağı kredit prosesi” kimi tərcümə etmək lazımdır, baxmayaraq ki, verilən jarqonizmin daha bir neçə mənası var: asan pullar (xüsusi zəhmət çəkmədən qazanılan və ya əldə edilən); ucuz pul (aşağı faizlə verilən kredit). Bu bir daha sübut edir ki, terminlər kimi xüsusi leksikanın digər vahidlərinin də bir neçə mənası ola bilər və tərcümə zamanı kontekstə xüsusi diqqət yetirmək lazımdır. Bu yaxınlarda bank sahəsinə “forward guidance” jarqonizmi daxil olub. Mənası “siyasətin birstrategiyası”. Birja jarqonu isə carry tyrade (valyuta dövriyyəsi) sözbirləşməsi ilə yenilənib, investisiya a nanny state (vətəndaşların rifahı üçün onların şəxsi azadlığını pozan hər şeydən qoruyan dövlət), a financial sinkhole (vergi toplayan).

Burada, “başlıq jarqonu”nun ingilis dilli mətbuatda geniş surətdə ortaya çıxması anlayışını da xatırlamaq lazımdır. İngilis qəzetlərinin başlığı üçün olan leksika sahələrində “başlıq jarqonu” sayılan bəzi xüsusi sözlərin tez-tez istifadəsi xarakterik sayılır: ban, bid, claim, crack, crash, cut, dash, hit, move, pact, plea, probe, quit, quiz, rap, rush, slash və s [5, s.29]. Qəzet başlıqlarında danışq üslubunun jarqonizmləri və digər leksik elementləri, xüsusilə geniş şəkildə istifadə olunur: Report Raps Lack of Law Reform, Hits GOPers Housing Stand, Dief Lends JFK a Helping Hand və s. Hətta əgər məqalədə hər-hansı bir hadisə daha sərbəst üsulda təsvir edilsə, başlıq daha çox danışq xarakteri daşıyır. Məs. İngilis qəzetində giriş qeydi: A leading Chinese diplomat has been accused of responsibility for violence against foreign embassies onun başlığı ilə: “China Blames Diplomat for Embassy Rows”. İqtisadi mətnlərin tərcüməsi zamanı qarşıya çıxan çətinliklərdən biri də verilən mövzularda tez-tez rast gəlinən müxtəlif ixtisarlardır. Çətinlik ondan ibarətdir ki, bu və ya digər qısaltmanı tərcümə etmək üçün tərcüməçi onu açmalıdır (deşifrə etməlidir), yəni onun hissələrini bərpa etməlidir. “İxtisarlara müxtəlif növlərdə reallaşır: başlanğıclar (PCC), akronimlər (BOGOF), kəsilmə (Co), hibrid birləşmələr-başlıqlar (monoloq), baş hərflərin və bütöv sözlərin birləşmələri. Apokopların (son hecanın sözdən ayrılması) meydana çıxması, təkcə ismə aid deyil, həmçinin hecanın ayrılması zamanı substansivləşməklə yanaşı həm də isim kimi çıxış edən sifətlərə də məxsusdur (The Fed)” İqtisadi və bank sferalarında yayılan ixtisarlara tərcümə edək: GDP - gross domestic product (BBP), GNP - gross national product (ümumi məhsul), IMF - International Monetary Fund (BVF), BOGOF - Buy One Get One Free (birini alırsan - (məhsulun nümunəsi) - ikincisi pulsuzdur (Britaniya mağazalarında endirim kontekstində istifadə edili)), PIIGS - Portugal Italy Ireland Greece and Spain (Portuqaliya, İtaliya, İrlandiya, Yunanıstan və İspaniya), Co - company (şirkət), the Fed - Federal Reserve Bank (Amerika Federal Ehtiyatlar Bürosu). Maliyə sənədləşməsində (xüsusi razılığa gəlinən müqavilələrdə) həmişə Incoterms (International Commercial Terms) - İnkoterms (Beynəlxalq komersiya şərtləri): EXW - Ex Works (franko - zavod, zavoddan, müəssisədən), DDP - Delivered Duty Paid (çatdırılıb, göndərilib, ödənilib), CIF - Cost, Insurance, Freight (qiymət, sığorta və fraxt), FOB - Free on Board (göyertədə azad) və s. [1, s.39]. Təşkilat adlarının tərcüməsi xüsusi maraq doğurur. Bəzən tərcümə zamanı dalğalanmalar da mümkündür, məsələn Bank of New York - u “Bank of Nyu York” və “Nyu York Bankı” kimi də tərcümə etmək olar. Hər iki variant mümkündür. Ekvivalentsiz leksikanın bir neçə tərcümə üsulu var:

1. Transliterasiya və ya transkripsiya. Bu üsul, əcnəbi sözün qrafiki (transliterasiya) və ya səs örtüyünə (transkripsiya) əsaslanır. Məsələn, bu metodun köməyi ilə ingilis dilindən autsorsinq (outsourcing) sözü keçib. İdarəçinin zəif işçi qüvvəsi hesabına, əmək məhsuldarlığının artırılması və məhsulun artıq xərcinin azaldılması məqsədilə tətbiq edilən bəzi biznes-funksiya və ya biznes - prosesinin idarəçiyə ötürülməsi deməkdir. Elə bu yolla da

Azərbaycan dilinə lizing (leasing) - müqavilədə müəyyən edilmiş məbləğ hesabına əmlakdan müvəqqəti istifadə və ya Vol Strit (Wall Street) sözü keçib;

2. Hesablama. “Bu texnikanın mahiyyəti odur ki, ekvivalentsiz söz və ya söz birləşməsinin təməl hissələri (morfemlər) tərcümə dilində hərfi yazışmalarla əvəzlənir”. Məsələn, temporary differences - müvəqqəti fərqlər, unremitted earnings - əldə edilməyən gəlirlər;

3. Təsviri tərcümə və ya modulyasiya. Beləliklə, məsələn, quoted company söz birləşməsinin tərcüməsi zamanı, ətraflı təsvirin köməyi ilə söz birləşməsinin mahiyyətini açmaq lazımdır. Bunun köməyi ilə aşağıdakı mənanı əldə edirik: səhmləri bazarda dövr edən şirkət. Tez-tez hər hansı bir anlayışın bir dildən başqa dilə tərcüməsi zamanı, onun mənasının geniş verilməsi tələb olunur. Məsələn, sale - lease back transaction - əmlak satışı üzrə ödənişli lizing əsasında iş birliyi; quantitative easing-pul-kredit siyasətinin yumşaldılması.

Terminlər leksikanın gündəlik sözlərindən sərhədlərin dəqiq semantik ana xətti və onların təyin etdiyi anlayışların spesifik olması ilə fərqlənir. Dəqiq elmlər fikirlərin dəqiq ifadəsini tələb edir, termin isə anlayışı təkcə adlandırmaqla düzəltmir, həm də onu əlaqədar anlayışlardan ayıraraq dəqiqləşdirir. İngilis dili maliyyə, bank sahələrində beynəlxalq dilə çevrilərək tədricən daha çox liderlik mövqeyini tutur və onu buna bir sıra obyektiv səbəblər təşviq edir. Bank xidmətləri sahəsində yeni texnologiyalar tətbiq olunur və bütün bunlar terminlərin yeni anlayışların təyin edilməsində tətbiq edilməsinə gətirib çıxarır. Məsələn, bank kartlarının ortaya çıxması ilə öz əməkdaşlarının “məlumat bazasına sanksiyalaşdırılmamış müdaxiləni məhdudlaşdırmaq üçün elektron giriş kodu” təyin etməyə ehtiyac yarandı. Bu öz növbəsində Visa, Mastercard kimi xidmət mərkəzlərinin yaranmasına zərurət yaratdı ki, onlar kompüter texnikası proqram məhsulları və internetlə əlaqəlidir və spesifik maliyyə terminlərini spesifik İT texnologiyaları ilə birləşdirir. Bu cür vahidlərin nümunələri Merchant tools-ödəniş alətləri; Incoming-gələn ödəniş; FAQ-tez-tez verilən suallar; dongle-elektron açar; electronic signature-elektron imza; PIN code-müştərinin şəxsi nömrəsi; accounting integration-mühasibat uçotunun avtomatlaşdırılması proqramı ilə inteqrasiya; data security-məlumatın qorunması” ola bilər. Monetary relations-valyuta əlaqələri, Network of institution-idarə müəssisə şəbəkəsi, Household-ev ailə təsərrüfatı, Unit of government-hökumətin bir hissəsi, Thrift institution-əmanət müəssisəsi, Suitable bonds-uyğun istiqrazlar, bill of parcels-faktura, qaimə. Son zamanlarda dövlətlərin qiymətli kağız bazarları da dəyişikliyə məruz qalır və bu, onlarla əlaqəli terminlərdə də özünü göstərir. Share-value-səhmlərin nominal dəyəri; bonds-istiqrazlar; IPO (initial public offering)-səhmlərin ilkin yerləşdirilməsi (fond bazarında); dividend yield-divident gəlir dərəcəsi [2]. Tədricən yeni terminlər ümumi istifadəyə verilir və bir çox başqaları zamanla sabitləşirək bank leksikasının ayrılmaz hissəsinə çevrilir.

Ədəbiyyat

1. Hussein M. (2014), Business English, Baku.
2. Hüseyn M. (2017), Concise English-Azerbaijan-Russian Dictionary on Economics. Baku.

3. Комиссаров В.Н. (1990), Теория перевода. Учеб. для ин-тов и фак. иностр. яз. Moscow: Высш. шк. 253.
4. Гринев-Гриневиц С.В. (2008), Терминоведение. Moscow, Издательский центр Академия, 304.
5. Швейцер А.Д. (1988), Теория перевода (статус, проблемы, аспекты), Moscow: Наука, 216.